

שמעתא עמיקתא

גליון שצ"ה | פרשת דברים | תשע"ט | קהילת הניכוי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לתשעה באב

הכנות לצורך הצום

לאכול ולשתות יותר מהרגיל בסעודה שלישית ערב צום ת"ב שחל להיות בשבת ומותר לאכול ולשתות יתר מהרגיל בשאר שבתות אף שניכר הדבר שעושה כן משום התענית שלמחר. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש חיב פליד אות יז וח"י פ"ג אות ו) ועוד]. מ"מ אין לומר בפיו שעושה כן משום התענית. [הגר"ש"א זצ"ל (שם) ועוד].

קלי צום
י"א שומר לקחת כדורי "קלי צום" ע"מ להקל על הצום שבוים ראשון. [ע"י בצ"י"א (ח"י"א סי' א) אות א] משום שכל שאין מרפא שום מחלה ואינו מחזק המזון ומטרתו רק לשמור שלא יחלש וכדו' מותר. וכן פסק בעל שו"ת מחזה אליהו (קובץ קול התורה חוברת סא עמ' נט) ע"י"ש טעמו]. אלא שיש מצרכים לערב אותם במאכל ומשקה המוכן מערב שבת. וי"א שאע"פ שלעלות כן עדיף, מ"מ אם לא עשה בדקדוק רשאי לקחתה. [בעל השבט הלוי (מבית לוי ח"י"ג עמ' נב) אות יד]. וע"י בגליון רס"ה]. ויש מתירים דוקא באופן שאם לא יקח יפול למשכב בצום. [הגר"ש"א זצ"ל (שולחן שלמה שם הגה על ס"ק א)].

מוכרח לקחת כדורים לרפואה בשבת או בת"ב
יש אומרים שמה שמוכרח לקחת כדורים לרפואה, ולא שיכול לחתם בשבת שלפני ת"ב י"א בת"ב שנדחה ע"י קצת מים, יקח בת"ב שנדחה, ולא שישבת. [שבט הלוי (ח"י"א סי' פד)].
להביא ספר קינות לבה"כ מבעוד יום (בשאיין משום איסור הוצאה)
ההולך לבית הכנסת מבעוד יום אין לו להביא עמו נעלי ת"ב או ספר קינות משום איסור הכנה. ואם לומד עם הספר קינות קצת ביום שרי (ויקחם) בצנעה. ובתנאי שאין חשש איסור הוצאה. אבל אין לנעול נעלי בד מבעוד יום, כיון שניכר בהם שלובשם לצורך חול. [ע"י במסגרת השלחן (לחם הפנים סי' קכה). וכן דעת הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש חיב פליד אות יז וח"י"ג פ"ע אות ו) וכן פסק הש"ש"כ (פ"כ"ח אות פה). וע"י עוד בארות שבת (פ"ב אות קפז והנה קפה)].

ליל ת"ב שחל במוצ"ש
פשיטת בגדי שבת והליצת הנעלים
ת"ב שחל במוצ"ש י"א שהמנהג לחלוף הנעלים לאחר ברכו מלבד שייך שחולץ קודם ברכו (אחר אמירת ברוך המבדיל וכו'). [רמ"א (סי' תקנ"ג סעי' ב). וכן בשלמת חיים (סי' שמ) שאע"פ שברכו בבגדי"א הוא אחר אחר מביא שש"כ לענין נעילת הסנדל כל עוד שלא אמרו ברכו אינם חולצים מחמת קדושת תופסת שבת, דלא כהגר"ש"א זצ"ל (שש"כ פ"ח הגה קפט) דאם אפשר ילבש את נעלי בד בביתו מיד בבתי"א]. ורבים נוהגים לחלוף נעלים אחר צאת השבת ולאחר מכן הולכים לבה"כ. ועיין בסמוך.

התחלת דיני אבלות במוצ"ש שלאחר התענית
אע"פ שאיסור אכילה מתחיל מיד לאחר השקיעה. [רמ"א (סי' תקנ"ג סעי' ז) ומ"ב (סק"ד)], מ"מ אין לנהוג דין חליצת הנעלים עד שתחשך. [ח"י"א (כלל קלו אות א) ושלמת חיים (סי' שמ). והאור לציון (ח"י"ג פ"ח אות ד) דס"ל שיש לחלוף מיד אחר השקיעה]. וכן הדין לענין פשיטת בגדי שבת. ושיעבה ע"ג קרקע. [הגר"ש"א שליט"א (נד' בביה"מ פ"ג אות ד) וזו' ושש"כ (פ"ס"ב אות ט) והגה פח]. ויש להורות לנהוג דינים אלו, חצי שעה לאחר שקיעת החמה ואז ילבש בגדי חול ונעלי בד. [הגר"ש"א זצ"ל (שש"כ פ"ח הגה קפט והליכ"ש פ"ט"ו אות יב)].

צאת הכוכבים של ר"ת
הנוהגים לענין זמן צאת השבת להחמיר כדעת ר"ת (ולא מעיקר הדין), ינהגו דיני חליצת הנעלים והחלפת הבגדים ושאר מנהגי אבלות מיד בצאת השבת כדעת האוננים (דלא כר"ת). [הגר"ש"א זצ"ל (פ"ט"ו הגה טו) וספר ת"ב שחל ביום א' (גר"ש"א זצ"ל בליקוי אות טל). וע"י במעני"ז (ח"י"א סי' רנז)].
כריתות במוצ"ש שחל ביום ת"ב
אף כשחל ת"ב במוצ"ש תקנו חז"ל להבדיל. [שו"ע (רס"ה תקנ"ג)]. וע"כ במוצ"ש זה כשרואה הנה מברך ברכת "יבורא מאורי האש", ואין מברך על הבשמים. [שו"ע (ס"א)].

מוציא מברך על האש
יברך על האור קודם שקורין איכה, כי כתוב שם "במחשכים הושיבני". ואם שכח לברך יברך אח"כ בלילה כיון שהחויבו עדיין עליו. [מ"ב (סי' א)]. וכשמברך על האש בבית הכנסת לתחלה א"י יברך עבור כולם, ועי"כ יברך על הנהר בביתו ע"מ בשעת הברכה. [הגר"ש"א (סי' רגז). ביאור הלכה (ד"ה על), הגר"ש"א זצ"ל (שם פ"ט"ו הגה כא) והש"ש"כ (פ"ס"א הגה מד)].

הבדלה בתפלה
ליל ת"ב מבדיל בתפלה, ואם טעה ולא הבדיל בתפלה א"י לחזור כיון שיבדיל על הכוס במוצאי ת"ב. [מ"ב (סי' א)]. ומ"מ לא יעשה מלאכה עד שיאמרו המבדיל בין קדש לחול. נ"י מ"ב (סי' א)].

הבדלה בתפלה לנשים
נשים המתפללות תפלת ערבית במוצ"ש צריכות להבדיל בתפלה. ואם לא הבדילו, לא יעשו מלאכה עד שיאמרו המבדיל בין קדש לחול. [מ"ב (סי' א)]. ואישה שאין דרכה להתפלל מעריב, אף במוצ"ש זו אינה חייבת להתפלל (אלא תאמר ברוך המבדיל כו' כנ"ל). [הגר"ש"א זצ"ל (שם פ"ט"ו הגה 52)].

נשים בברכת הנהר
יש מסתפקים האם נשים חייבות לברך על הנהר, ועל כן עליהן להמנע מלברך, אלא תצא לדין על ידי אחר. [ע"י ביאור הלכה (סי' רצו על פ"ח ד"ה לא)]. ויש סוברים שנשים מברכות על הנהר. [אג"מ (ח"י"א סי' מז אות ב), הגר"ש"א זצ"ל (שש"כ פ"ס"ב הגה צח) והגר"ש"א זצ"ל (קע"מ הגהות הגר"ח"ק שליט"א פ"ז אות לא)]. והחוששים לדעת המחמירים, בעלה יברך על הנהר בביתו ע"מ להוציאה לדין, ולא בבית הכנסת. [הגר"ש"א זצ"ל (שם הגה כב ושש"כ פ"ס"ב הגה צח)].

הבדלה לפטורים מהצום
ע"י בזה להלן.

תשעה באב

ת"ב אסור באכילה, בשתיה, בסיכה, תש"מ ובעניית הסנדל. וכל מי שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. [שו"ע (ס"א תקנ"ד)].

זמני הצום
ת"ב ילכו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים אלא מבעוד יום, ובין השמשות אסור כיהו"כ. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ב)]. בין בכניסתו ובין ביציאתו, אלא שאין צריך להוסיף. [מ"ב (סי' א)].

איסור אכילה

שיעור אכילה בתעניות (שאם אכלו אינו נחשב מתענה), י"א שהוא ככותבת. [ביאור הלכה (סי' תקנ"ד)]. וי"א שהוא כזית. [כן משמע לכאן מהשו"ע (רס"ה תקס"ח). וכן פסק המתירים שיק (א"ח"י סי' רפט). וכ"כ בשבט הלוי (ח"י"ד סי' נד"ה ובאמת ח"ח"ל סי' קכה)]. ומסתבר כדעה הראשונה. [הגר"ש"א זצ"ל (שם פ"ג אות גה ט) דלא מסתבר שהחמירו וז"ל יותר מוה"כ. וע"י בשד"ח (מע' במ"צ סי' ב אות טו) שחלק מהא דהשו"ע ה"ל. וע"י במועדים וזמנים (ח"ה סי' שלג)]. מ"מ לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפ"י משהו. [מ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ה)].

שיעור שתייה
שיעור שתייה בתעניות (שאם שתהו אינו נחשב מתענה) הוא מלא לוגמו. [שו"ע (סי' תרי"ב סעי' ט) לענין יוה"כ. וכ"כ המ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ה) לענין שאר התעניות].

מעה ואכל
מי שטעה ואכל באחד מהתעניות צריך להשלים התענית ואינו צריך להתענות יום אחר. [מ"ב (סי' תקנ"ג ס"ק א). וע"י בכה"מ (אות ז)]. וע"י עוד מ"ש"כ בה"ל מצויות התעניות – גליון רכ"ו.

ערב תשעה באב

רחיצה בערב שבת חזון שחל בערב ת"ב
חפיפת הראש, ופנוי ידיו ורגליו מותרים אף בחמין (למי שרגיל בכך בכל שבת) אפי' חל ער"ש של חזון בערב ת"ב ומ"מ בזה יזהר לכתחלה שיהיה קודם חצות, ובדיעבד גם אחר חצות מותר. [ביאור הלכה (סי' תקנ"א על סעי' טו ד"ה בחפ"ת)]. וע"י עוד פרטים בזה בגליון שני"א.

טיול

לטייל ערב ת"ב

אין לטייל ערב תשעה באב. [רמ"א (סי' תקנ"ג)]. מחצות היום. [משמעות השע"ת שבסמוך. ובפמ"ג (ס"א תקנ"ג ב"מ) מסתפק האם כל היום אסור]. ואם חל ביום ראשון אסור לטייל בשבת מחצות. [כן מוכח מהשע"ת (ס"ק ה)]. ואם חל בשבת לא יטיל כל היום. [שע"ת (שם)]. ואף למקילים במנהגי אבלות בשבת (ע"י להלן), מכל מקום בזה מודים שאסור. [כה"מ (אות ב) ע"פ הבכ"י. ודעת האור לציון (ח"י"ג פ"ט אות יח) להקל לנוהגים כהשו"ע שאף דברים שבצנעה אינם נוהגים בשבת זו]. ומכל מקום בהליכה לבית קרוביו להתארח בסעודת שבת אין איסור. [וע"י לקמן לענין להתארח בשבת שחל בה ת"ב]. [כן משמע מהפוסקים שלא אסרו להתארח אצל אחרים בשבת זו, בפרט באילו שהתירו להתארח אף בסעודה שלישית]. ונראה שמותר לקחת את הילדים הקטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם, ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

שבת החל ערב התענית

דיני התפילות

תחנון וצדקתן

אין אומרים תחנון ערב תשעה באב במנחה, משום שנקרא "מועד". ואם חל בשבת, לא אומרים "צדקתן". [שו"ע ורמ"א (סי' תק"ב סעי' ב)].

אב הרחמים
אף אם חל תשעה באב בשבת אומרים אב הרחמים. [מ"ב (סי' תק"ב ס"ק ל). וע"י"ש בשם הפמ"ג (סי' תקנ"ט) ד"כ מזכירין נשמות אותו הנהגין להזכיר בכל שבת].

פרקי אבות
לדעת הסוברים שאין ללמוד בשבת ערב תשעה באב (ע"י בזה להלן), אין אומרים פרקי אבות. אמנם לדעת המקילים בזה יש לאומרו. [רמ"א (ס"א תקנ"ג) ומ"ב (סי' ט-י)].

דיני אבלות

דברים שבצנעה

תשעה באב שחל בשבת, דעת השו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ט) שלא נוהגים בו דיני אבלות כלל. אולם דעת הרמ"א (שם) שבצנעה כגון תש"מ נוהגים. וכן המנהג אצל בני אשכנז. וטוב להחמיר אף לבני ספרד. [אור לציון (ח"י"ג פ"ח הגה יז)]. ומ"מ בליל טבילה או הגא מן הדרך מותר. [מ"ב (סי' ק"מ) ושע"י"צ (אות מו)]. וכמו כן כל שהיא עונה שעלולה להפקד שרי, ע"י בבגדי ישע (שם) הובא במ"ב (סי' תקנ"ג ס"ק א) וישאל שאלת חכם. [הרחקות אין נוהגים אף לדעת המחמירים. [כן משמע מסתמך המ"ב שלא הביא להחמיר בזה כמ"ש לענין ת"ב דנגיעה בלילה אסורה ע"י בזה לקמן]. והיינו טעמו כי חכם קיל טפי דהרי מצינו חולקים על הרמ"א כמבואר במ"ב שם. וכן הוא במקור חיים (סעי' יט). וע"י במהרי"ל ד"כ (ק"י סי' ה) אות יט)].

איסור רחיצה (למהמירם לעיל)
אסור לרחוץ ידיו בחמין כי גם זה בכלל דברים שבצנעה. [מ"ב (סי' תקנ"ג ס"ק ט)]. ומי שדרכו תמיד לטבול בשבת רשאי לטבול (אבל לא בחמים). [הגר"ש"א זצ"ל (הל' ומהנהי בהמ"צ ע"מ קמו)]. וע"י במקור חיים (להג"י סי' תקנ"ד) ובמ"מ (מצוה שיג אות ט)].

לימוד תורה לאחר הצות
יש אומרים שבשבת שהוא ערב ת"ב, או שחל ת"ב בשבת ונדחה, אין ללמוד אחר חצות היום, אלא בדברים המותרים גם בת"ב. [רמ"א (סי' תקנ"ג סעי' ב). וע"י"ש במ"ב (סי' י) בשם מהר"ם מלובלין הטעם להחמיר בת"ב שחל בשבת רק מחצות ולא מחמירין משום דברים שבצנעה. וע"י בחת"ס (א"ח"י סי' קז) שכתב שהטעם דאסור הוא משום דכל מילי מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו והרחוק גבי בלילה נכנס אבל כשהוא שמה, אי"כ גם בשבת אחר חצות אסור שאינו משום אבלות דעצמו אלא משום לילה שאחריה ומשו"ה נוהג גם בשבת כנ"ל]. ויש מקילים בזה אפי' כשחל ת"ב בשבת. וכן ע"י. [מ"ב (סי' י)].

שיעור הנמסר לרבים (ואבות ובלים)
שיעור שדעת החזו"א (ארחות רבנו ח"י"ב עמ' קל"ו) להחמיר בזה י"א שאפילו לדעת הסוברים שאסור ללמוד שאר הדברים לאחר חצות, בשיעור הנמסר לרבים מותר משום אבלות בפרהסיא. [נדב"ר יציב (א"ח"י סי' רמא)]. וכמו כן אין להימנע מלהשתתף במסגרת הלימוד של אבות ובנים כי קשה ללמוד עם ילדים דברים המותרים בת"ב ואם ילמדו כהרגל יבואו לדין ביטול תורה. [הגר"ש"א זצ"ל (תורת המועדים אות ה)].

שנים מקרא ואחד תרגום (למהמירם לעיל)
אף למחמירים ללמוד רק דברים המותרים בת"ב בשבת אחר חצות, רשאים לומר שנים מקרא ואחד תרגום. [שו"ע (סי' קכה אות ד)].

הל מילה בשבת שהוא ערב ת"ב או שחל בו ת"ב
אם חל מילה בשבת שחל ערב ת"ב או שחל בו ת"ב, יעשה הסעודה קודם מנחה. [מ"ב (סי' ק"א)]. ויכולים לומר בסעודת שעושים לכבודה, זמירות שבת הרגילים והפיטו "יום ליבשה" הנהגו, אבל אין לשיר יותר מזה. [הגר"ש"א זצ"ל (שם הגה 38)].

המתענות לאחר ת"ב ושותת חן שלו חל בשבת שחל בו ת"ב, י"א שיקדמו עליה לשבת הקודמת. [הגר"ש"א זצ"ל (ארחות רבנו ח"י"ב עמ' קמ"ד)]. ומ"מ למעשה יש להורות לעורכה בשבת זו כרגיל, שלא לנהוג אבלות פרסהיא, ויעלה החתן לתורה כרגיל ויזרקו עליו מיני מתיקה וזמרו כנהוג, וכמו"כ יערכו קדושה רבה אחר התפלה כנהוג (אבל בשעת הקידוש יש להמנע משיירה כי בזה אין משום אבלות בפרהסיא). [הגר"ש"א זצ"ל (שם הגה 38)].

זמירות שבת
זמירות הקבועות שזמרים ורגילים במסגרת שבתות השנה יזמרו גם בשבת זו בלי שינוי, אף בסעודה שלישית. אבל שירים אחרים יש להמנע. [הגר"ש"א זצ"ל (שם הגה 32)]. ואפ"י מי שאינו רגיל לשיר כל שבת יכול לשיר בשבת זו. [אג"מ (א"ח"י ח"ד סי' ק"ב)].

סעודת המספקת בת"ב שחל ביום ראשון או בשבת ונדחה
אם חל ת"ב בא' בשבת, או שחל בשבת ונדחה לחול השבת, אכל בשבת יין בסעודה המספקת ומעלה על שלחנו אפי' סעודת שלמה בעת מלכותו. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' י)]. מיהו צריך להפסיק קודם השקיעה. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ק"ד)].

להזמין אורחים בסעודה שלישית (למהמירם לעיל במנהגי אבלות בשבת)
י"א שאע"פ שערך סעודת שלישית כשלמה בשעתו מ"מ יש לשבת בדאבון פני ולא לנהוג שמחה, ולכן לא ישב בסעודת חברים. [מ"מ (סי' ק"ד)]. אמנם מותר לאכול על פי יתו ויכול לברך בזמנו כיון שהוא שבת. [מ"ב (סי' ק"א)]. והרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חבריו ומודיעו על ידו על מי לסמוך אף בשבת זו. [מ"ב (סי' ק"א) בשם הבכור שור. ומשמעות דבריו שהסומך על שיהיה לו על מי לקמור. וכן כה"מ (אות נב) והאור לציון (פ"כ"ח אות ד) פסקו להקל].

קבלת התענית בלב
אם חל ערב התענית בשבת, אפי' גמר בדעתו שלא לאכול עוד, כיון דאסור להראות עינוי בשבת מסתמא לא נתכוון להפסיק לשם תענית, ורשאי לאכול. [שע"י"צ (סי' תקנ"ג אות ז)].

דברים המתירים והאסורים לבלוע בצומות

שיירי אוכל שבין השיניים

אסור לבלוע בתענית שיירי המאכל שבין השיניים שמלפני התענית. [עיי בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון ק"ז. ועיי עוד בבן איש חי (צו ואת ח) לענין חמץ שכת' דערע פסח ינקה שנינו בחתיכת עץ דקה שלא ישאך חמץ דבוק שם, ועיי עוד בחקר הלכה (ח"ב אות ח ס"ק כו) ובשכיל ענדי (ח"ה או"ח סי' ט).]

בליעת רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין כוונתו כלל לשתיה. אבל אם כוונתו לשתיה אסור. [מ"ב סי' תקסו ס"ק א]. ומ"מ כל זה ברוב שגלגל בפיו, מיהו כל זמן שאינו מגלגלו בפיו מותר בכל גלגולו. [הגרש"י א"ח (ה) ומנהגי בהמ"צ פ"ב אות כ בתהגה]. וי"א שאין לבלוע רוק אפי' ביו"ה"י. [הח"י (ד) והתהגות פ"ב אות ט]. ועיי בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ח].

רהיזת הפה

ראו לרחוק הפה בתענית, ובמקום צער גדול יש להתיר אפי' בתי"ב, (אבל לא ביו"ה"כ), ויזהר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבוא לידי בליעה. [שו"ע (סי' תקסו א) ג' ומ"ב ס"ק יא]. ומותר לטטון הפה ביו"מ פה"י שאינם ראויים לשתיה, אך לא ישטוף את פיו אח"י' במים רגילים. (אולם ביו"ה"כ איסור לטטון במי פה). [הגרש"י א"ח זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אות ט). ועיי במנח"י (ח"ד סי' קט).]

טעימת תבשיל

אסור לטעום תבשיל בתי"ב אפי' פולטו. [שו"ע (רס"י תקסז)]. (ולענין שאר הצומות, עיי בגליון רכ"ו).

בירך על מאכל וזכר שהיום תענית

אם טעה וברך על מאכל וזכר שהיום תענית לא יטעמנו (ויאמר בשכמ"ליו). [שבת הלוי ח"א סי' ט, ר"י ר"ו ח"ה סי' כד. ועיי מ"ש"כ בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון כ"א].

עישון

י"א שאסור לעשן אפי' בתי"ב. ויש מקילין. וע"כ מי שדחוק לו שמורגל בו ביותר יש להקל אחר חצות בצנעא בתוך ביתו. [מ"ב (סי' תקנה ס"ח) והגרש"י א"ח זצ"ל (שם הגה' 21)]. ומ"מ יש להזהר מעישון בכל ימות השנה. [אג"מ (יו"ד ח"ב סי' מט)].

נשילת תרופות וגלולות

חולה שאין בו סכנה

חולה שאין בו סכנה (וחולה קצת בתי"ב דחוי), כיון שאינו חייב להתענות (כמבואר להלן) רשאי לקחת תרופות כדרכו.

הסובל מכאב ראש

הסובל מכאב ראש במשך הצום רשאי לבלוע משהו כאבים להוריד הכאב. ועיי לקמן לענין אופן הבליעה. [הגרש"י א"ח זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אות ט) ועיי לקמן. ואם נחלש כל גופו בכלל חולה שאי"ס הוא ורשאי לקחת תרופות, עיי בשו"ע בסי' ש"ח, וכ"כ בשש"כ (פ"ד אות ג)].

לקחת כדורים להמשך טיפול כדורי

מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב בצומות, כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. [הלכות קטנות ח"ב סי' צו] הובא בבאר היטב (סי' תקסז אות ז) אפי' אינו חולה כלל. ועיי בשבת הלוי (ח"י סי' פא). ועיי בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה. ועיי בהח"י (סי' תקנ"ד אות לד) ובצ"ח (ח"י סי' כה פ"ב)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחיך

היתר הנוכח לענין לקחת תרופות וגלולות למי שאינו חולה, הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. [כן מבואר בהלכות קטנות הנ"ל ודעימיה ובהכ"ח (סי' תקנ"ד אות לד)]. ואם יש להם טעם ערב יכול לערב בהם דבר מ"מ (באופן שאינו פוגם בעילות התרופה) ולבלוע, ואם לוקח גלולה שטעמה ערב בטעמה בנייר דק. [הגרש"י א"ח זצ"ל (שם פ"ג אות ג)]. וכמו כן ניתן להמיס התרופה בקצת מים (אם אינו פוגם בעילות התרופה) ולבלוע, כי באופן זה אין המים ראויים לשתיה.

לקחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

מי שאינו בכלל חולה הרשאי לאכול בתענית, אסור לו לבלוע תרופות על ידי משקה, ועל כן יש לו לבלוע לבדם או על ידי בליעת רוק. [אפי"ס היא תרופה שלא ניתן לקחתה על קיבה ויקח או שאסור לקחתה ללא אמצעות משקה]. אם אינו יכול לבלוע ללא מים, מותר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מ"מ עד שאין בהן הנאה לחיך לו ולרוב בני אדם, כגון תה חזק (ללא סוכר). [הגרש"י א"ח זצ"ל (יו"ה"כ פ"ה אות ח ובהגה), הגרש"י א"ח זצ"ל (אשרי האיש פ"ג סי' כ"ג) והאור לציון (שם) לענין חולה שאי"ס ביו"ה"כ. וה"ה בני"ד אפי' למי שאינו חולה, עיי בהלכות קטנות הנ"ל. וכן פסק הגר"ח (ק"ר עליו מועד הגהות הרג"ח אות ג). וכתשובות והנהגות (ח"ג סי' קנ) כתי' שאם מצטער הרבה ללא התרופה ואין בידו לקחתה באופן הנ"ל יכול לבלוע עם קצת מים. ודעת הגרש"י א"ח זצ"ל (שם פס"ז אות ג) להקל אף בלא צער אם לוקח תרופות לרפוי חולי. ועיי בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

הפטורים מהתענית בתי"ב שנרחה

חולה קצת

חולה קצת או סכנה פטור מלצום בתי"ב. [שו"ע (סי' תקנ"ד). ועיי בזה לעיל], ובתי"ב שנרחה ליום ראשון אפי' מי שחולה קצת (כגון שמחמת הצום עלול להיות חולה גמור) אינו צריך לצום. [באור הלכה (סי' תקנ"ד) ד"ה ואינו משלים]. ומש"כ כגון כו', כן מבואר בשבות יעקב (ח"ג סי' לו) שהוא מקור הבה"ל].

מעוברות ומניקות

תי"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון הפטורה שיש להם מיוחד קצת אינן חייבות לצום. [רע"א (סי' תקנ"ט טע' ט), בח"ל (סי' תקנ"ט ד"ה ואינו משלים) ובה"ח (שם) ע"פ השבות יעקב (ח"ג סי' לו). ועיי בסמוך. ועיי עוד באור לציון (ח"ג פ"ב אות ג) שפסק דאין להקל להן, אולם אין דבריו מוכרחים, עיי"ש]. וכן הד"ן בלשון מניקות. [הגרש"י א"ח זצ"ל (בהמ"מ פ"ט אות ג-ד) והתורת היוולדת (פ"מ אות ד). ומש"כ השבות יעקב מעוברות הוא אף דוקא בדבעל שאינו מניקוט שווה לזמן מעוברות כמבואר בשו"ע סי' תקנ"ד (קנ"ד)]. ומ"מ שנסים שלנו נחשבות כבעלי מיוחד קצת ואי"צ לצום. [וכן עיקר. [הגרש"י א"ח זצ"ל (האבי"ס יו"ה"כ פ"ו אות א ובה"מ פ"ט אות ג-ד). וכן מבואר בדמשק אליעזר (עמי רמח) בשם תשובה מאהבה (ח"ב סי' תקנ). ועיי בשמעתא עמיקתא גליונות ק"י ורכ"ו].

לצום עד הבוקר

מעוברות ומניקות אע"פ שפטורות מהתענית כנ"ל, אם יכולות יצומו עד הבוקר. [הגרש"י א"ח זצ"ל (שם)]. והנה השבות יעקב הנ"ל למד דאין צריכין לחשלים כן מצונו בסי' תקנ"ט טע' ט' דאפי' משום כבוד המילה הקילו לאכול בתי"ב נדחה ואי"כ כיש במקום חשך חולי. אלא דלפ"י יש לדון דחייבות לצום עד מנחה כמבואר לענין מילה. אולם מוכח מהמ"מ הנ"ל שפטור יולדות תוך לו לחשבות יעקב והביא שם בשם הא"ר דאפי' הכי הבענו ראש שעות, ואם א"כ לא קשה לה לא תתענה ל"ה. ומבואר להדיא דלכא חובה כלל להתענות עד זמן מנחה. וי"ל שפטור מחשך חולי עדיף ממילה. ועיי מ"ש"כ בשמעתא עמיקתא גליון ק"י].

קמן שהגדיל בתי"ב שנרחה

קטן שהגדיל בתי"ב שנרחה, י"א שפטור מהתענית. [אבני"ז (סי' תכ"ח), מהר"ם (ח"ג סי' רכז) והגרש"י א"ח זצ"ל (שם) שמחה עמי תרד-כ)]. וי"א שחייב להתענות. [דברי מלכא (ח"ד סי' קל), התעוררות תשובה (ח"א סי' קמו) ושבת הלוי (ח"ד סי' עב)]. ואין להקל אלא אם כן הוא כחוש וחלש. [הגרש"י א"ח זצ"ל (הלי' בהמ"צ ותי"ב - קארפ ע"פ קפו הגה' 19)]. ועיי עוד בענין קטנים בצומות בגליון שיי"ב.

בעלי ברית

תי"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעלי ברית מתפללים מנחה בעוד היום גדול, ואינם מושלים תעניתם לפי שיו"ט שלהם הוא. [שו"ע (סי' תקנ"ט טע' ט). ועיי בהל"כ"ש (תי"ב פס"ז הגה' ט) מה שפירש בטעם הדבר שמענינו עד חצות]. והיינו מנחה גדולה אחר חצות היום ומותר אח"כ לאכול אך צריך להבדיל על הכוס קודם שיאכל. [מ"ב (סי' ק"ז)]. ומ"מ אף שמותרים לאכול לא יעשו ביום סעודה גדולה כמו שעושין בשאר הימים אילו לא היה בתי"ב. [מ"ב (סי' ק"ז)]. ומ"מ מותר להם לאכול רק אחר הברית. [שערי"ת (סי' תקנ"ט סוף אות ט)]. ודעת הגרש"י א"ח זצ"ל (אשרי האיש פ"ז אות ט) שכן שנתהגה. [יש מקומות שנתהגים לחמירי בזה ואין אוכלין בתענית אפי' עושין הסעודה בלילה. [ערוה"ש (קאות ט)]. וכל אחד ינחה כמנהג מקומו.

מי נחשב בעל ברית

אבי הבן ואמו, המוהל והסנדק נחשבים בעלי ברית, אבל לא המכניס והמוציא וכ"ש שאר הקרואים. [מ"ב (סי' לו). ועיי ברית התעוררות תשובה (ח"ג סי' ג) שאף אם המוהל מקבל מעות אם עיקר כוונתו לשם מצוה נחשב בעל ברית. ועיי עוד בנדה מצרים (הלי' מילה אות ב)].

ברית מילה שאינו בזמנו

י"א שברית מילה שנדחה אין דינו כברית בזמנו וע"כ בעלי הברית צריכים להשלים תעניתם. [פרי הארץ (ח"ב או"ח סי' ח) הובא בא"ח (שם) ובבכ"י (שם אות ו)]. וכן נראה דעת השערי"ת (שם אות טו) וסי' תקנ"א אות לו [וכן פסק הבה"ח (אות טט)]. וי"א שדינו כברית בזמנו הנ"ל. [הגרש"י א"ח זצ"ל (הלכות פס"ז סי' הגה כד והגה 60 ושש"כ פ"ב הגה קטז) ע"פ המ"ב דלהלן שהחמיר רק לענין פדיון שלא בזמנו].

רהיזה

בעל ברית רשאי להתרחץ לכבוד המצוה. [שו"ע (שם)]. וכתב בשערי"ת (אות טו) שהוא כדי שיכנס למצוה בהידור. ומותר לעשות לו כן גם קודם חצות. [שערי"ת (שם) ושבת הלוי (ח"י סי' עז אות ג)].

נעילת הסנדל

בעל ברית מותר לו נעילת הסנדל. [שבת הלוי (שם) והיינו טעמא שאם התרנו אכילה החמורה מכ"ש אלו. ובטרתה השלחן מסתפק בזה].

פדיון הבן

אם חל פדיון הבן בתי"ב שנדחה כיון שאצל האב והכהן נקרא יו"ט א"צ להשלים התענית. ומ"מ אינו מותר לעשות סעודה גדולה וכמו כן אין הקרואים רשאים לאכול שאין מצות הסעודה דוחה התענית. ודוקא כשחל פדיון הבן בזמנו שחל יום ל"א שלו בו ביום, אבל שלא בזמנו (אפי' היה יום ל"א בשבת), צריכין להשלים. [מ"ב (סי' תקנ"ט ס"ק לח)]. ויש מקומות שנוהגים להחמיר בזה ואין פודים אותו עד הלילה או פודים אותו ביום ועושין הסעודה בלילה (ועדיף לעשות הכל בלילה כדי שהכהן יברך על הכוס). [ערוה"ש (שם אות ט) ויו"ד סי' שה אות מה]. וכן המנהג הפשוט. [הגרש"י א"ח זצ"ל (שם פס"ז אות טו), ודעתו שכן הדין אף אם כבר הגיע זמן פדיונו בשבת].

דינים מיוחדים לפטורים מהתענית

חולה שיכול לצום עד חצות

חולה שרשאי לאכול אין חובו עליו להתענות כלל, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. [אבני"ז (סי' תקמ)]. ואף אם הוא חולה קצת שפטור מלצום בתי"ב נדחה אינו צריך להתענות. [הגרש"י א"ח זצ"ל (הלכות פ"ט אות ד והגה ט)]. וכן פסק הגרש"י א"ח זצ"ל (הלי' ומנהגי בהמ"צ פ"ה אות 18) במקום שיש קושי לעשות כן. ומ"מ א"כ יכולים להתענות איהו שעות (והדבר אינו גורם נזק כלל), יעשו כן, אכן אם גם זה קשה להם לא יתענו כלל. [בית הלוי (יו"ד סי' רסה סי' ד) ב"ר אב"ד (סי' ק"ז) ומ"ב (סי' ק"ז) לענין חיה תוך ל'. וכן פסק הגרש"י א"ח זצ"ל (שם הגה' ד) לענין מעוברות ומניקות]. ומ"מ ראוי שלא יאכלו להתענה במאכל ובמשתה, אלא כדי הצורך בלבד. [שו"ע (סי' תקנ"ד טע' ה)].

יכול לצום כמה שעות - לצום ביום או בלילה

י"א דיוולדת או חולה שאינו יכול להתענות כל הלילה וכל היום, אך מקצת הלילה או היום יכולים להתענות עד (עדיף בזה לעיל), עדיף שיתענה ביום ולא בלילה. [נתיבות שאין (סי' תקנ"ב)]. ויש חולקים שיש להתענות בלילה שעותיו לא נקרא חולה לענין זה כיון דאין לו צורך כלל לאכול וכלשון השו"ע "חולה שצריך לאכול וכו'". וכן עיקר. [הגרש"י א"ח זצ"ל (הלכות ומנהגי בהמ"צ פ"ו הגה' 21)]. וכן משמעות סמינת הפוסקים הנ"ל].

לאכול פחות פחות מכשיעור (ואכילה כשדי לו בשתיה)

י"א שחולה שאי"ס א"צ לאכול ולשתות בשיעורים בתי"ב. [כן מוכח מהרע"א (ק' סי' כד)]. וי"א דלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו ואם די לו בשתיה לא יאכל, לא יאכל ולא ישתה יותר ממה שצריך. [תה"ס (סי' קנ"ג)]. ואי סגי ליה באכילה או שתיה פחות פחות מכשיעור, אסור לו לאכול יותר. [מהר"ם שיק (סי' רט) אף אליבא דהח"ס. מיהו בתשובה שלאחר מכן (סי' רצ) סת"ר דברי עצמו דפחות פחות מכשיעור א"כ. ועיי במהר"ל דסק"ן (ק"י סי' ה אות טו) ובתשובות והנהגות (ח"ב סי' רס"א)]. והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר מסמינת הפוסקים. וכן דעת הערוה"ש (סי' תקנ"ד אות ג), השבת הלוי (ח"ד סי' טו ו"ה), החו"א (תורת היוולדת פ"מ"ח הגה' ט) והגרש"י א"ח זצ"ל (קע"מ ע"מ ע"ז). ועיי בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ב].

בריא שחולה בלילה

בריא שרשאי לאכול בתי"ב ע"מ למנוע חולי, י"א שחייב לאכול פחות פחות מכשיעור. [הגרש"י א"ח זצ"ל (מנהגי בהמ"צ קארפ פ"ה הגה' 16) אליבא דהביאור הלכה (סי' תקנ"ד)]. וי"א שאף בכה"ג א"צ שיעורים. [שבת הלוי (ח"ד סי' טו ו"ה) וזה ח"ס י"א קלא אות ג], עיי"ש איך שביאר דברי הביאור הלכה. ולכאורה הכי מסתבר שאם היה חובה לעשות כן היה כותב זאת להדיא במ"מ, ועיי"ן. ובתי"ב דאין א"צ להחמיר. [כיון דקיל טפי. וכן משמעות הפוסקים].

משלתי ידים לאוכל פת

חולה שאוכל פת בתי"ב נוטל ידיו כרגיל (כל דיון). [הגרש"י א"ח זצ"ל (הלכות פ"ט אות ח)].

אמירת נהם בברכת המזון

מי שאכל בתי"ב, י"א שיאמר נהם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים. ואם לא אמרו אינו חוזר. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ק"ה)]. וי"א שאין לאומרו כלל. [כן הביא המ"ב (סי' ק"ה)]. ולמעשה יש לאומרו. [הגרש"י א"ח זצ"ל (אוצר הברית פ"א סי' ה הגה' ז). והאור לציון (ח"ג פ"ב סי' כ) כתב שמי שאמרו יש לו מה לסמוך]. אולם קטנים א"צ לאומרו. [הגרש"י א"ח זצ"ל (פס"ז הגה' 16)].

דיני הברכה לפטורים מהתענית

חובת הברכה (בצום החל במוצ"ש)

חולים הפטורים מהתענית מבדילים במוצ"ש לפני אכילתם. [שע"ת (סי' תקנ"ט) בשם הברכ"י. וכן פסקו הבה"ח (סי' תקנ"ד אות ט), השבת הלוי (ח"י סי' עז אותיות א וה) והגרש"י א"ח זצ"ל (מבכשי תורה אב – תשי"ג)]. ואף נשים שאינן מנות לעירוקן להבדיל קודם. [הגרש"י א"ח זצ"ל (מנהגי בהמ"צ - קארפ פ"ה הגה' 20-19)]. ועיי מ"ש"כ בזה מהמ"מ (ח"י סי' נ"א) והש"ס (פ"ב) אותיות מ"ג-ה. ואע"פ שנוהגים בשאר מוצ"ש שתנשמים על טועמות מים כל הבדלה בכה"ג אין עליה לחוש לזה. בפרט כשמבדיל על חמר מדינה. [עיי במ"א (סי' רצ) ס"ק ד] בשם השליה. ועיי בבד"י ישע (סי' רצו ס"ק ד)]. ומ"מ ע"י להלך שעדיף שבעלה או אחר יוציאנה יד"ח.

קטנים בחובה הברכה

קטנים אע"פ שפטורים מהתענית, אין צריכים להבדיל. [בעל הקהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ב), הגרש"י א"ח זצ"ל (הלכות פ"ט סי' הגה' ג) והגרש"י א"ח זצ"ל (הלי' בהמ"צ - קארפ ע"מ קצב אות ג הגה' 21)]. ועיי בישא ינסף (ח"ד ע"מ ג). [בשמעתא עמיקתא גליון - ע"מ].

להבדיל על יין בשבת מפלג המנחה

המתמרים לאכול אין עליון להבדיל על יין בשבת מבעוד יום ע"מ להמנע משיבת יין במוצ"ש, אלא יבדילו במוצ"ש כרגיל. [שבת הלוי (ח"י סי' קל)].

הצריך רק לשתות מים

הצריך רק לשתות מים א"צ להבדיל. [עיי שו"ע (סי' רצט טע' א)]. וכן פסק השבת הלוי (ח"ח סי' קכ"ט)]. ועיי לעיל לענין הצריך לשתות בלבד אם רשאי אף לאכול בצום.

חולה שמתענה כמה שעות

אם אין החולה צריך לאכול מיד, אלא מתענה כמה שעות, ימתין עד זמן האכילה ויבדיל לפני אכילתו. [כת"ח (סי' תקנ"ד אות ט) והגרש"י א"ח זצ"ל (אשרי האיש)].

על מי מבדילים

המבדיל יבדיל לכתחלה על מיץ ענבים. ואם אין בידו יבדיל על יין, ומ"מ באופן זה עדיף שיתן לשתות מהכוס לקטן שהגיע לחינה ברכה (ברכת הנהנין אע"פ שאינו בכלל היינוך הבדלה) ולא הגיע לחינוד לחרורב, ואם לאו ישתה בעצמו רק כמלא לוגמו. ואם אין לו לא מיץ ענבים ולא יין, יבדיל על חמר מדינה. [כן יש להגות לצאת לכוי"ש, כי י"א שאין היום חמר מדינה, וע"כ לדעתם עדיף להבדיל על מיץ ענבים. ואם אין לו יבדיל על יין ולכתחלה יתן להניק. ואם אין לו יין יסמוך על הפוסקים דמנהי להבדיל על חמר מדינה. עיי בזה בהכ"ח (סי' תקנ"ד אות ט), בהל"כ"ש (פס"ז אות ו והגה' טו), בשבות יעקב (פסח ע"מ קלב) ובשבת הלוי (ח"י סי' עז). ועיי עוד בכת"ח (שם) שבמקום שמבדיל על יין עדיף לתת להניק. וכן דעת הגרש"י א"ח זצ"ל (פ"ע"ב אות ה) והרג"ח (פ"ע"ב סי' הגה' ט). ועיי עוד בשמעתא עמיקתא גליון רע"ג. ולענין מה נחשב חמר מדינה עיי בשש"כ (פ"ס הגה' יח) בשם הגרש"י א"ח זצ"ל ובמבית לוי (בהמ"צ) בשם בעל השבת הלוי].

נוסח ההבדלה

החייבים הבדלה פותחים בברכת הכוס ואין אומרים הנה א-ל ישועתי. [הגרשו"א זצ"ל (הליכויש פטי"ו הגה רז) ועיי בפת"ש (ווי"ד סעי' שעו ס"ק ה) ובדברי מלכאל (ח"ו סי' ט)].

מותי מברך על הנהר

חולה החייב להבדיל במשך הלילה יברך על הנהר בשעת ההבדלה על הכוס ולא לפני קריאת מגילת איכה. [קפר ת"ח שחל בשבת ועמ' קא].

ברכת הנהר לאישה המבדילה

אשה המבדילה לעצמה, אף לדעת הסורים שיכולה לברך על האש (עיי לעיל), מיי"מ לא תברך ברכת מאורי האש אחר ברכת הוין משום שיש לחוש להפסק בברכת הוין (משום שיש סוברים שאין אשה מברכת על האש). [הגרשו"א זצ"ל (שם פטי"ו אות ח)].

שיעור שתיית הכוס

באופן שמבדיל על היין (ועיי לעיל), ישתה רק כמלא לוגמיו בלבד ולא רביעית (ולא יברך על הכוס ברכה אחרונה). עיי בשש"כ (פסי"ב הגה קיד) שמתפק אם עדיף לשתות רביעית להתחייב בברכה אחרונה לכוי"ע או רק כנ"לא לוגמיו. [הכרעת הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"ב אות ג) שישתה רק כמלא לוגמיו].

זיתאענה, הזיעה הורה יורה

אם אין החולה יכול להבדיל בעצמו יכול אדם שמתענה להוציאו ידי"ח והחולה ישתה הכוס. [שנב הלוי (ח"ח סי' קכט) וצ"ח (חיי"ד סי' מד)]. אבל אם החולה יכול להבדיל בעצמו עדיף שיברך בעצמו. [עיי במ"ב (סי' רטז ס"ק כא) ועיי בשמעתא עקמתא גלוינתא קצ"ח רע"ח]. אמנם אם אשה צריכה לאכול, עדיף שתצא ידי"ח אפי' עיי"מי שמתענה, והיא תשתה. [והכי עדיף טפי כי חובת האשה הבדלה תלויה במח. וכך הורה הרבה פעמים הגרשו"א זצ"ל (הליכויש פטי"ו הגה 38). וכן מביאר בשבט הל' (ח"ח סי' קכט). וכן קטנו המשנה הלכות (ח"ו סי' לוט) והשש"כ (פסי"ב אות מח). ועיי עוד בגליון רע"ח].

אינו מתענה, להוציא בני ביתו ידי"ח

חולה שאינו מתענה, כיון שחייב להבדיל יכול להוציא את המתענים ידי חובתם. [כן מצד הברכה"ט (סי' תקנא אות ד) הובא בשע"ת (שם) ובד"ח (מע' במח"צ סי' ב אות ה). וכן פסקו הכה"ח (שם אות ט) והצ"ח (חיי"ד סי' מד)]. ומיי"מ אין הידור לחפש אחר זה עיי"מ לקיים הבדלה בזמן. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"ב אות ז)].

אע שאר עינים פה רחיצה

רחיצה אסורה בת"ב, בצונן, ואפי' חלק מגופו בלבד. [שו"ע (סי' תקנד סעי ז)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו (או שאר מקומות בטוים מלוכלכות בגוף) ברוצה, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (סי' תקנד סעי ט) ומי"ב (סי' ס)]. ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך. [שו"ע (שם)].

אינו מוכוין לרחיצה של תענוג

לא נאסר אלא רחיצה של תענוג ועל כן נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף דממילא רוחצות גם ידיהן מותר. [שו"ע (ססי' תקנד סעי ט) ומי"ב (סי' יט)].

רחיצה בקצת מים

לאחר שניגב ידיו ועדיין עליהן יש לחות קצת, רשאי להעביר ידיו על עיניו, לנקות לפלוף שעליהן או על פניו, ידיו ורגליו, כיון שאין הלחות טופח עיי"מ להטפיה. [שו"ע (ססי' תקנד סעי יא) ומי"ב (סי' כב)]. ואם דרכו לרחוץ עיניו במים כשיש עליהן לפלוף, רוחצם ואינו אושה, הדוה ליה כטיב טהור וכואה שרוחץ כדרכו. [שו"ע (שם)].

מגבת רטובה

מותר לשרות מפה במים בערב בת"ב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת עד שאין בה טופח עיי"מ להטפיה, אבל בלא"ה אסור, ומקנח בה פניו ידיו ורגליו, אפי' אינו עושה רק לתענוג, שרץ, כיון שהיא גנובה. [שו"ע (סעי' יד) ומי"ב (סי' יט)].

רחיצת הפנים

מי שהיא אסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים, רשאי לקנח, אבל שאר כל אדם אסור. [מי"ב (סי' כב)].

מצטער מחזיעה זריח נודף ממנו

יש מי שאומרים שהזיעה המצטער בדיעה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ עצמו (שהרי יכול להשאך בביתו). [אור לציון (כפ"י הגה ח)].

רחיצה לצורך פרנסתו

ההולך לשמור פירותיו, ועבר במים עד צוארו ואינו חושש, אבל בחזרה, אסור. [שו"ע (סעי' תקנ"א) והתירו בזה מפני הפסד ממון ועיי"כ בחזרה שאין בו משום הפסד אסור. [מי"ב (סי' כה)].

כא מן הדרך (רחיצה לצורך רפואה)

הבא מן הדרך ורגליו כחות, מותרת לרחוץ במים. [שו"ע (סעי' יד)]. שאין זו רחיצה מחמת תענוג אלא לרפואה לחוסם. [מי"ב (סי' כז)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה כל ל' יום מותר לרחוץ פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מי"ב (סי' כט)].

בעלי בית

ת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ. [שו"ע (סי' תקנט סעי ז)]. והיינו מנחה גדולה אחר חצות היום. [מי"ב (סי' לז)]. ועיינן לעיל בפטורים מהזכום, מי בכלל בעל ברית.

רחיצה לצורך מצוה

אשה הצריכה לעשות הפסי"ט אין לה לרחוץ כל גופה ללבישת לבנים אלא תרחץ פניה של מטה לבד. [שע"ח"צ (סי' תקנא אות לה)].

טובלת מצוה

אשה אינה טובלת בליל ת"ב. [שו"ע (ססי' תקנד סעי ח)]. וכתב המי"ב (סי' יח) שתרוחץ ותחוף עתי"ב ולמוצאי ת"ב חופפת מעט קודם הטילה דבעינן סמוך לחפיפה טבילה. והמנהג שחופפת מוצאי ת"ב, אם לא בשעת החדק, עיי בסד"ס (סי' קצו ס"ק א) ובשיעורו שבת הלוי (שם אות ב). ועיי מש"כ בזה בשמעתא עמיקתא - גליון רכ"ח. ובמקום חזק גדול יי"א שמונת' לחוף תב"ב ביים וטבול בערב כיון דאינה רחיצה של תענוג. וישאל שאלת תב"ב. עיי בשו"ת זכרון יהודה (ח"א סי' קעז) והביאו בשיעורי שבת הלוי (סי' קצו אות ב ד"ה בשו"ת)].

לרחוץ הקטנים

לידיד שיש צורך לרחצם מותר לרחצם כרגיל ואף שממילא הגדול רוחץ ידיו. [שהרי קטנים אינם בכלל אסור רחיצה ואף שנתעטע ימים שהגו לחמיר חיבתו ברחיצה של תענוג נאמץ שמענתא עמיקתא הכל בין המצריע ב' - גליון שצ"ז, ועיי מש"כ אף שממילא הגדול רוחץ ידיו הוא ממה שמבואר לעיל לענין רחיצת בשר].

נטילת ידיים

נטילת ידיים שהיית

נוטל אדם ידיו שחרית. [שו"ע (ססי' תקנד סעי ז)]. כיון שרוח רעה השורה על הידים הדחיל מלוכלך בטוים בוציאה דמותר. אלא דיש שפסקים בזה וסו"ל שאי"א לברך על נטילת ידים זו שאין עליה שם רחיצה, ועיי"כ עשה צרכיו ויטול ידיו ואז יברך עיי"מי משום תפלה.

[מי"ב (סי' כא) ועיי בכה"ח (אות ג) שכת' שמהנה העולם לברך כפסק השו"ע]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומיי"מ אי"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו.

[חזו"א (ענין והקבנת וארתות רבנז)].

הנהוג ליטול יד' בפעמים

הנהוג ליטול יד' בפוקר רשאי לנהוג כן אף בת"ב. [כה"ח (אות ח)].

נטי"א אחרי יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכיו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) בדאופן זה רשאי לכוי"ע ליטול ידיו (ולא קשרי אצבעותיו). עיי בשו"ע (סי' תריג סעי ג), במי"ב (סי' ד) ובערושה (אות ג). ועיי בביתאור הלכה (סי' תריג ד"ה א) ומש"כ שאף אין יצא מבח"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיייר לענין יוחי"כ חמק"ק ע"מ נכמבאר שם. [ואי"ח דעת הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ז) להחמיר בה].

הנהוג ליטול גי'פ לאחר עשיית צרכיו

הנהוג ליטול ידיו גי"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בת"ב עד מקום עשיית אצבעותיו. [מטה דקד"ה (סי' תריג אות ה) והגרשו"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכדו'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם צריך ליטול ידיו. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוך התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מי"ב (סי' כא)].

כחן העולה לדוכן

כחן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ח)].

סיכה

ת"ב אסור אף בסיכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי א)]. ואסור לסוך אפי' אבר אחד. [מי"ב (סי' ק"ב)].

וסיכה הוא דבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או בחלב בבורית וכה"ג. [מי"ב (סי' כח)]. וכן מריחת קמחים בכלל איסור סיכה. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ט)].

ליצרך ריפוי וכדו'

סיכה אינה אסורה אלא כשהיא לתענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו. [שו"ע (שם ח)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה, כל ל' יום מותרת לסוך פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מי"ב (סי' כט)].

סוכת האדוויריט

מותר לסוך אדוויריט במקומות הזיעה ולהשתמש בבושם העשוי להעביר ריח, אם יש צורך גמור בדבר. [הגרשו"א זצ"ל (הליכויש פי"ד סוף הגה 56)].

אסור לאישה להתאפר בת"ב.

בזה משום סיכה. ועיי בשו"ע (ווי"ד סי' שפא סעי ו) שאיפור אסור עכ"פ בז' ימי אבלות.

מזיגא מותר לאשה ללבוש תכשיטים המיוחדים לחול (אבל לא של שבת וימי שמחה).

אלא שהמנהג הפשוט שלא להתקשט. עיי בשעה"צ (סי' תקנד אות מד). ועיי עור באי"א מבוסשאטש (רסי' תקנא). וכי"כ בנטיעי גבריאל (אשרי האישי פעי"ג אות ח)]. ומיי"מ הטבעת שדרכה לילך בה תדיר אין בו מנהג להחמיר. [נטיעי גבריאל (שם)].

נעילת הסנדל

ת"ב אסור אף בנעילת הסנדל. [שו"ע (סי' תקנד סעי א)].

נעלי גרמי וכדו'

איסור נעילת הסנדל, הוא בשל עור דאי לא כן לא נקרא נעל, ועל כן אם הוא של בגד או של עץ או של ששם (פי' קלפיו עץ) וגמי, מותר. [שו"ע (סי' תקנד סעי טז) ומי"ב (סי' ל)].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה, אסור. [שו"ע (סי' תקנד סעי טז) ומי"ב (סי' ל)]. ואף דהשוליים הם גי"כ של עץ מיי"מ אסור. והי"ח אם השוליים הם של עור אסור. [מי"ב (סי' לא)]. ומיי"מ נעלים סינטטיים שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצונו העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ב)].

נעלי גרמי נוחים

ממלגים שאינם של עור, אם הם נוחים ביותר, יש מקום להחמיר שלא לילך בהם. עיי בשע"ת (סי' תקנד ס"ק א). וכן פסקו הגרשו"א זצ"ל (שם אות ד) ובעל השבט הלוי (מבית לוי חיי"ג עמ' מא)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיים דמיוית עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ב)].

מדרסים מצופים עור

אין להשתמש בת"ב במדרסים ממתכת וכדו' המצופים בעור. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ב)].

ויצא לדרך

היוצא לדרך מותר לו בנעילת הסנדל, וכשיגיע לעיר יחלצנו. [שו"ע (סי' יז) ומי"ב (סי' לא)]. וכל זה כשהולך ברגליו למרחקים. והתירו משום שחוק טורח גדול לילך יחף דרך רחוק (וטוב שיתן קצת עפר במנעלים), אבל כשהולך למקום קרוב (ואין בדרך טיט וכדו') או שהולך בכלל התבורה וכדו' אין אסור. [מי"ב (סי' לד)].

נמצא בעיר של גורם

המתגורר בין העכו"ם ויוצא לרחוב שלהם, יי"א שיכול לנועל נעלים, שאם ילך יחף ילעגו עליו. והמיקל לא מוחין בידו. [רמ"א (סעי' יז) ומי"ב (סי' לד וסי' לח)]. אמנם בזמנינו אין להקל כי שכית נעלים מגומי וכדו', שאין משום חשש לעג, והכל לפי הענין.

חובת החינוך

מעיקר הדין אין חובה לחנך הקטנים בנעילת הסנדל בת"ב. [כחי"א (כלל קנב אות יז) משום שהוא דבר שיש בו צער. והביאו הדברי יציב (או"ח ח"ב סי' רלו)]. ומיי"מ בזמנינו נעלי גומי נוחים ראוי לחנכם. [הגרניק' שליטי"א (יד לבהמ"צ). ועיי בארחות רבנו (ח"ב עמ' קמ) שכן נהגו בבית הגרנייק' זצ"ל. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות יד). ומי"מ יי"ל דליכא חיוב כי מעיקרא לא נהור רבנן, עיי בחכ"א (שם)].

שאלת שלום - טיול

שאלת שלום

שאלת שלום לחבירו אסורה בת"ב. [שו"ע (שם סעי ב)]. וכן "בוקר טוב" אסור. [מי"ב (סי' מא)]. והי"ח שאלת "מה שלומך" או "איך אתה מרגיש" ששואל אדם לחברו משום דרך ארץ, אסור. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 30)]. והדיוטות שאינם יודעים ששואל משום שמישים להם בשפה רפה ובכבוד ראש. [שו"ע (סעי' ג)]. וטוב שידוע לו שהיום אסור ליתן שלום ולא להי"ח לו איכה בעיר של גורם.

ברכת ביתו מזה

במרכים ברכת מזל טוב בת"ב. [הגרשו"א זצ"ל (שם פטי"ו הגה 30). וכן הוא בגשר החיים (כפי"א אות ז ס"ק ג)]. ואף בלחיצת היד שרי. [הגרשי"א זצ"ל (ישא יוסף ח"א סי' קיז)].

נתינת מתנה

אסור לשלוח מתנה לחברו בת"ב. [מי"ב (סי' תקנד ס"ק מא)]. אבל כיו" לאדם שאינו נצרך, אבל לעני נבכרש כשהוא"ן ת"ב מזה, כיי"ש אלא מעות להוצאת בני ביתו, ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק קצת לעניים בת"ב. [כה"ח (אות צא)].

וא" ילך ויטטיל בשוק בת"ב, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש. [שו"ע (סי' תקנד סעי כא)]. ומיי"מ נראה שמותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

תלמוד תורה

לימוד האסור והמותר בת"ב

בת"ב אסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות, משום שאמרי פקודי ה' ישירים משמחי"ן (היחלים ס, ט), אבל קורא דת"א באיוב ובדברים הרעים בעירבומה. [שו"ע (סי' תקנד סעי א). ועיי בדב"ח (ח"ב סי' תקנט) שבאר דלעיי"ה דת"א הויא מצוה מהמ"א ואבלת היא מדרבנן, מיי"מ ניתן לחי"ל לעקור דבר מהיית בשב ואל תעשה]. ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. [שו"ע (שם)]. וכן מותר ללמוד הלכות אבלות. [קשו"ע (סי' רי אות א)]. והלכות תשעה באב. [למס' יושר. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 36)].

היחזקות של בית רבן

תינוקות של בית רבן בכלל מותרות. [שו"ע (שם)].

נראה שנשים אינן בכלל איסור למוד תורה בת"ב. וכי איסור זה הוא משום שתי"ת משמח הלב דכתבי משמחי לב. וכבר כתב השאג"א (סי' סט) דהני מילי (שהתורה משמחת) לאנשים שתיבין בת"ת הוא דשמחה לאיש במנחה פ"ו של ת"ת, דיש לו שמחה במה שעוסק בתורה ומקיים מצות המקום במצוה החביבה ויסקלה לפני המקום כנגד כל המצות, אבל נשים שאינן חייבות בת"ת אין להן בהן משום שמחה כלל, עיי"כ. ושבו העירוני בששו"ת עמק השושבה (ח"א סי' קסג) כתי' מדליה לענין אשה אבלה שאין לחלק בין אנשים לנשים כי תי"ת משמחי לב הן. והביאו ברבנות אפרים (ח"ב סי' קנ"א אות יד) לענין תי"ב. ולפי דברינו אין בדריהם מורכחים. ועיי מש"כ בגליון מ"ד לענין האם מותר ללמד נשים תורה].

שאר הכמות וקריאת תנ"כים

אסור ללמוד בשאר הכמות וכיי"ש לקרא בכתבי עתים או באיזה מחברת שהוא שלא יסוח דעתו מבלבותו וכיי"ש אם יש לו עונג בקריאתם דודאי אסור. [נערוה"ש (ווי"ד סי' שפא אות ט) לענין אבל ויהי"ה תי"ב. וצ"ל לפי"ז שמה שאסור תי"ת משום שמשמח ותפ"ל משום היסח הדעת דשאני תורה שמבא רי"ש].

הרהור בת"ת

אסור ללמוד אף בהרהור כי יש בזה משום שמחה. [המהר"ל (סי' רא אות ב) ושו"ע (שם סי' ג)].

ספרי מוסר

יי"א דלא נאסר ללמוד בספרי מוסר ואדרבה ראוי לעשות כן. [מאירי (מו"ק כא) ושו"ח (מע' קבוצת אות בה) שם ספר נוה שלום]. ויי"א שיש להתיר למי שרגיל ללמוד מוסר. [חזו"א (דברי סופרים אבולות אבולות עם ג אות כא)]. ויש מי שאסור בכל אופן. [אור לציון (חיי"ג כפי"ח הגה א)]. והמיקל יש לו על מי לסמוך.

אמירות תהילים

יי"א שהרגיל לומר תהלים רשאי לומר אף בת"ב. [למס' יושר (או"ח עמ' קיב)]. ויש מתירים אף למי שאינו רגיל. [מיי"מ (סי' תקפד אי"א סי' קא)]. ויש אסורים לגמרי. [דהי"ח הובא בשע"ת (אות ח). ועיי ומי"ב (סי' תקנד סעי ז)]. ולמכיל הרגיל רשאי לאמרים (ובעבר י"א לקרוא) בפרט בכל אופן]. [הגרשו"א זצ"ל (שם תפלה הגה כז)]. ועיי בדברי סופרים (אבלות עמי ג אות כה) בשם החזו"א. ודעת האור לציון (שם לאו"ן)].

קרי"ש על המטה

קוראים קרי"ש על המטה בתשעה באב ויי"א שאף פסוקים של רחמים שמוסיפים כל יום מותר לאמרים. [ת"ב שחל בשבת (פ"ו סוף הגה כא)]. ויי"א שדוקא פרשיות המבוארות בשו"ע סי' רל"ט (סעי' א) מותר לאמרים כי הם בכלל סדר היום, אבל פרשה ב' וג' של קרי"ש ושאר החספות לא יאמר בת"ב. [הגרניק' שליטי"א (עק"מ פי"ח הגה ט)].

ללמוד בעיון בדברים המותרים
מותר ללמוד אף בעיון בדברים המותרים, אבל לימוד מתוך פלפול שלא תירוץ, אסור. [הזו"א ודברי סופרים קצור אבות הל' אבות עמי ג' אות כז] והגרש"א זצ"ל (שם פט"ו הגה א). וכן מדויק במ"ב (סי"ד). ודעת האור לציון (שם) להקל ללמוד בעיון למי שבא"ת ויבטל למי מלימודו. ועי' שמעתא עמיקתא גליון ק"ף.

לימוד עם חברותא בדברים המותרים
מותר ללמוד בדברים המותרים אף בחברותא. [נחז"א (דברי סופרים הל' אבות עמי ג' אות כז). אלא דלכא"פ צ"ע, דהרי פסק השו"ע (יו"ד סי' שפ"ד ע"ד) לענין אבל דרשאי ללמוד בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים. ע"כ. וז"ל ב"מ (סי' תקנ"ד ס"ב), וצ"ע].

כתיבת יודיש תורה
א"א שמתר לכתוב יודיש תורה שהתחדש לו במקרה (אע"פ שאסור ללמוד דברים אלו בת"ב). [נערוה"ש (יו"ד סי' שפ"ד אות ה)]. ויש אומרים. [הגר"ש קלוגר זצ"ל (הא"ף ק"ל שלמה ויד"ס סי' ש"ב) ושערי צדק (סי' ק"ב)]. ומי"מ ש' שיועד בעצמו שודאי ישכח עד הלילה יכול לציון מה שחידש ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיקו אחר כך. [שע"י (מעי' במח"מ סי' ב' אות ז)]. ודברים המותרים ללמוד בהם, מותר לסכמם בכתב. [ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ק"ף].

להכין קריאת התורה

בעל קורא הקורא קריאות היום ראשי לחזור עליהן בת"ב. [רמ"א (שם סי' ד) ומ"ב (סי' ק"ח)].

הוראת איסור והיתר ודיני ממונות
אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשו (או הוראה אחרת הצריך לשואל בת"ב). ואסור לדון דיני ממונות, מיהו אם אין הבע"ד יכולין להתמקד על למחר שנחוצים לדרב"ם מותר. [מ"א (סי' תקנ"ד ס"ק ה) ומ"ב (סי' ק"ח)]. וה"א הוראה אחרת כו', כן מוכח מהרמ"א (יו"ד סי' שפ"ד ע"ד) שהוא מקור המ"א הנ"ל. וכן הוא בערוה"ש (יו"ד סי' שפ"ד אות ו').

שינה על חרקה

יש נוהגים לשכב בליל ת"ב מוטע על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו. [שו"ע (סי' תקנה ס"ג)]. וי"א שעכ"פ יש לאדם להצטרע בענין משכבו בליל ת"ב, שאם רגיל לשכב ב"ב כרים לא ישכב כי אם באחד, ויש ב"א שמימים אבן תחת מראשו, זכר למה שנאמר: ויקח מאבני המקום (בבב"ש כ"ה), שראה החורבן. ומה עוברת או ב"א חלשים שאינם יכולים להצטרע, ואינן חייבים בליל זה. [רמ"א (שם סי' ה) ומ"ב (סי' ק"ח)].

הרהקות

נכון שלא לישן יחד בליל ת"ב. [שו"ע (ס"ג)]. ובלילה יש להחמיר בנגיעה וביום יש להקל. [מ"ב (סי' ק"ד) וכתב השע"י (אות מ') דאם תב"ב הולכות מוקטשות יש להחמיר בו אף ביום]. ושאר הרהקות המבוראת ביו"ד סימן קצ"ה לא נהגו בהן איסור. [הגרש"א זצ"ל (קע"מ הגהות הרח"ק פ"ח אות ו) ותו"ח (ח"ג סי' קע"ח)]. וי"א שנוכח להחמיר בזה. [מהמ"ב משמע דאין איסור אלא בנגיעה דחמיר טפי. לחי' בכח"ח (אות קפ"ח) שחב"א בשם החב"א שנוכח להחמיר לענין הושה. ומסתבר דח"ח בשאר הרהקות דהרי חמורים הם מהושה, עי' בפוסקים בסיומן הנ"ל].

ישיבה על חרקה

ישיבה על חרקה

ליל ת"ב ויומו, יושבים על הארץ עד תפלת מנחה. [שו"ע (סי' תקנ"ט ס"ג)]. ונוהגים להקל בזה לאחר חצות היום. [רמ"א (ס"ג)].

ספסלים נמוכים

מותר לשבת על ספסל מן המין שישקו לו לשבת על הארץ. [מ"ב (סי' ק"א)]. וכל שיושב בגובה של עד ג' ט"ז מותר. [דעת תורה (יו"ד סי' שפ"ד)]. ועיי"ש שכתב דכל זה דוקא כשאין חלל מלמטה, אבל אם יושב על כסא ויש חלל מלמטה או כל שיש חלל טפח הוי הפסק ולא חשיב שיושב על הארץ. וא"צ לדקדק בספסלים נמוכים שיהיו גובהם פחות ממי"ט, אלא העיקר שיהיו נמוכים מהרגיל. [נחז"א (ארחות מבט' ח"ב ע"מ קל"ח) והגרש"א זצ"ל (שם הגה' ע"ב)]. ויש מפוסקי ספרד שהורו לשבת בגובה פחות ממי"ט. [כן א"ש ח"י (דברים אות כ) וכח"ח (סי' תקנ"ב אות מ)]. ועי' בגשר החיים (פ"ח אות ה' סי' ק"א).

ישיבה בכלי התבורה

מותר לנסוע במכונית, אוטובוס וכדו' אע"פ שצריך לשבת כדרכו. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פ"א אות ט)]. ומי"מ בנסיעה באוטובוס אם אין מקום דחוק ויש אפשרות לעמוד ואין הנסיעה ארוכה מדי ראוי לעמוד ומי"מ א"צ להמנע מנסיעה כאשר אין אפשרות לעמוד. [הגרש"א זצ"ל (שם אות ו)].

להריח בשמים

י"א שאין להריח בשמים בת"ב משום תענוג, וי"א שדוקא במוצ"ש (שחלל ת"ב ביום ראשון או נדחה) אסור משום דהוי תענוג והשיב נפש יתירה. [שע"ח (סי' תקנ"ו ס"ק א)]. ולכמעשה יש להמנע. [כח"ח (אות ד) והגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פ"א אות לה)].

הרהת טבק

אף על פי שהרהת טבק קילא מהרחת בשמים מ"מ ראוי להמנע ממנה (א"כ עושה לצורך ריפוי). [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פ"א אות לה)].

עשיית מלאכה ומשא ומתן

מנהג להמנע מעשיית מלאכה

מקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב עושיין, במקום שנהגו שלא לעשות אין עושים אפי' בלילה, ובכל מקום ת"ב בטלים, וכל הרוצה להחמיר ע"ע להתנהג כמנהג הת"ב רשאי. [שו"ע (סי' תקנ"ד ס"ג) ומ"ב (סי' מ"ג)]. ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות. [מ"ב (סי' מ"ג)]. והנהגים שלא לעשות, עושים כן שלא להסיח דעתם מהאבלות. [מ"ב (סי' מ"ג)].

מלאכה ארעית

במקום שנהגו להחמיר, נוהגים להמנע מכל מלאכה שיש בה שיהיו קצת, מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהיו, כגון הדלקת נרות וכדו', מותרת. [רמ"א (שם)].

אפי' עכו"ם

אפי' במקום שנהגו שלא לעשות, מותר ע"י אינו יהודי, אפי' בביתו. [שו"ע (ס"ג)]. ואם א"א בכרי מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה"מ. [מ"ב (סי' מ"ג)]. אכן לבנות בנין דאוושא מילתא אסור אפי' ע"י עכו"ם. [מ"ב (סי' מ"ג)]. ואם עושה בקבלות ע"י גוי מותר. [מ"ב (סי' תקנ"א ס"ק ב)].

דבר האבד

מלאכת דבר האבד מותרת, כדרך שאמרו בחולו של מועד. [שו"ע (ס"ג)]. ועי' בערוה"ש (אות כא) שכת' דמטעם זה כשחל יום השוק תב"ב אנו מתירים לאופים לאפות לחם בבוקר כדי שיהא מוכנים ליום השוק דגם זה הוי כדבר האבד וכן ביריד או שירותים באים מותר לקנות מהם אפי' במקום שאין עושיין מלאכה וכ"ש למכור א"ד מה שיכול לעשות בצניעות יותר טוב, ע"כ].

פרקמטיא

פרקמטיא הרויני ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסור, ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שמעט שאפי' משכנסם אלא כמנעטין מלישא וליתן (ועי' מ"ב (סי' ק"ב) לענין זה בהלכות מצוות לימי בהמ"צ – גליון רכ"ז). [שו"ע (סי' תקנ"ד ס"ג)]. ולאחר חצות שרי. [נע"י ש' ברמ"א. ושם מיייר לענין מלאכה, אלא שבשו"ע משמע שהא בהא תליא. וכן מובאר במ"ב (סי' מ"ג)].

פרקמטיא דברוי מאכל

אף במקום שנהגו לאסור פרקמטיא, אם יש יריד מותר למכור משום שהוא דבר האבד וכמו כן מותר לקנות מהם ע"י עכו"ם אפי' קודם חצות, אבל ע"י עצמו יש להחמיר אם הוא בפרהסיא ולרבים. [מ"ב (סי' מ"ח)]. ובאור הלכה (שם). ובמ"ב (שם) כתי' שלא יעשה בעצמו משום הדיעה מהאבילות, ויש ליישב הטעמים, ואכמ"ל].

סימן ברכה

כל העושה מלאכה בעתה, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. [שו"ע (סי' תקנ"ד ס"ג)]. ואפי' במקום שנהגו לעשות, ואף לאחר חצות, אלא שכל זה דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות. ועיי"כ אף שמתר לעשות מלאכה ולישא וליתן אחר חצות לא מישוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. [מ"ב (סי' מ"ג) ושע"י (אות ג)].

קניית ממונות דברוי מאכל

נוהגים למכור ולקנות דברי מאכל, אף קודם חצות. [כח"ח (סי' תקנ"ד אות ק)].

קייטנות

מותר לערוך קייטנה בת"ב ע"מ להקל על חורי הילדים להתענות. ומי"מ אין על המארגנים לחכות לכסף בתורת תשלום אלא בתורת מתנה. [הגרש"א זצ"ל (תורת המועדים אות כז)]. ויקחם לפני או אחרי ת"ב שהרי אין נותנים מתנות בת"ב.

ציצית ותפילין

עטיפת הטלית

בהרבה מקומות נוהגים שלא להתעטף בטלית בת"ב בשחרית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדיו בלא ברכה, ובמנחה מברך עליו. [נע"י שו"ע (סי' תקנה ס"ג) ומ"ב (סי' ק"ד)]. ומי"מ אם פשט הציצית בלילה צריך לברך עליו בבוקר. [מ"ב (סי' ב)]. ואם אפשר לא יפשוט הטי"ק בלילה לצאת דעת הסוברים שאין צריך לברך. [ע"י סדרו של הרע"מ עמדין ובלח אר"י. וכן נהג הגרש"א זצ"ל (שם הגה' ע"ב)].

אחיזת הציציות בשעת אמירת קרי"ש

המנהג שלא אוחזים בציציות בקרי"ש של שחרית. [הגרש"א זצ"ל (קע"מ פ"ח הגה' לד) ועוד].

הנחת תפילין

בהרבה מקומות נוהגים שלא להניח תפילין בת"ב בשחרית, ובמנחה מניחים התפילין ומברכים עליהם (והנהוג להניח תפילין של ר"ת מניחם במנחה). [שו"ע (סי' תקנה ס"ג) ומ"ב (סי' ק"ד)].

הליכת התפילין לפני מעריב

יש לחלוץ התפילין קודם תפלת ערבית. [מ"ב (סי' ל' ס"ק ח)]. ועיי"ש שמבואר דהקפידא היא כשאינו נמצא בצנעא. ועי' עוד בכח"ח (סי' תקנה אות ח)].

אמירת פרישת קדש לי

י"א שיש ליהדר שלא לקרא בעת הנחת התפילין, פרישות ק"ש וכן פרישת קדש דהוא רק כקורא בתורה ואלא אסור כל היום. [מ"ב (סי' תקנה ס"ק ח)]. ויש מקילים בזה. [כח"ח (שם אות ז) ועליו הל"ח (ח"ט סי' ק"א אות ב) ושכן הוראת רובתינו]. וכן הדין לענין הפוסקים ו"ומחמתך קל לשגויו" ו"ארשתך וגו" ו"נוהגים לאומרם כל יום.

הנחת תפילין למי שאוב"ב בת"ב

חולה האוב"ב (אכילת קב"ע) בת"ב, י"א שאינו מניח תפילין בשחרית. ואם בא לאכול לאחר חצות תפילין לפני האכילה ובתפלת מנחה יניחם שנית. [הגרש"א זצ"ל (פ"ט"ו אות ו)]. וי"א שאם מתפלל שחרית תוך ביתו ביחוד יתפלל עם התפילין, ואם מתפלל בבחי"נ יתפלל בלא תפילין, ובכל אופן במנחה יכול להתפלל עם התפילין שלא לפרוש מן הצבור. [שע"י הל"ח (ח"ט סי' ק"א אות ב)].

הוספות בתפלה

נחם וענוו

בת"ב אומר בבונה ירושלים נחם ח' אלקינו את אבלי ציון וכו', וענוו וכו' בשומע תפלה, ואם לא אמר לא זה ולא זה, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"ט ס"ג)]. ולפי מנהג בני אשכנז אין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של ת"ב, לפי שאז הצינו במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה. [רמ"א (שם)]. וכמו כן הקהל אינו אומר ענוו אלא במנחה (לפי מנהג זה). [רמ"א (סי' תקנה ס"ג)].

אמירת נחם וענוו למי שאינו מתענה

דעת הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פ"ג אות ז) שיאמר ענוו ויגיד יביום צום התענית הזה"ל. מיהו אומר נחם בתפלת י"ח. [כן מוכח מהמ"ב (סי' ק"ה) שדוקא לענין בהמ"צ יש מח' אם יוכירו. וכן פסק האור לציון (ח"ג פ"ט"ו אות ז)]. ועיי"ן עוד פרטים בזה בח"ל מצויות לדי' תעניות – גליון רכ"ו.

שכה לומר נחם

אם לא אמר נחם, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"ט ס"ג)]. ואם נזכר קודם שחתם רצה ואומר ש' דהיינו קודם ותחינה וא"צ לחתום בברוך מנחם ציון אלא ותחינה עינינו עד סוף הברכה. [מ"ב (סי' ק"ב)].

שכה לומר ענוו

אם לא אמר ענוו, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"ט ס"ג)]. ועיי"ן עוד פטורים בזה בהלכות מצויות לדי' תעניות – גליון רכ"ו.

הנחת לצורך מוצאי ת"ב

כיבוד הבית והצעת המיטות

אין מציעין המיטות ואין מוכבדין את הבית קודם חצות. [נערוה"ש (סי' תקנ"ד אות כ)]. ויש הנוהגים בעדות המזרח ששטופים ומסדרים את הבית בת"ב אחר חצות סימן שמתכווננים לגאולה. [מוע"ק לכל חי (פלאגי סי' י' אות פז) ובמבית לוי (ע"מ ע"מ) כתי' שאין זה מנהג בני אשכנז].

שמיטת כלים

אין להדיח ולשפץ הכלים בליל ת"ב, ולאחר חצות מותר. [נע"י במקור חיים (ס"ג תקנ"ד)]. וע"כ יש להזהר בת"ב החל במוצ"ש שלא לשטוף הכלים שנתרו מסעודות שבת, אלא ישרה אותה במים בלבד].

הכנת מזוודות והפצצים לצורך מוצאי ת"ב

אין להתעסק באריות חפצים וארגון נסיעה לצורך מוצאי ת"ב (כגון בחורי ישיבות החוזרים לביתם מוצאי ת"ב). [הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פ"ט"ו סוף הגה' ע"ב)].

א"א מוצאי ת"ב התענית יום עשירי באב

הבדלה במוצאי הצום (שהחל במוצ"ש)

בליל מוצאי ת"ב מבדיל על הכוס, ואינו מברך על הנר (אפי' אם לא בירך במוצ"ש) ולא מברך על הבשמים. [שו"ע (סי' תקנ"ט ס"ג) ומ"ב (סי' ד)]. וכמו כן אינו אומר לפני ברכת הגפן הנה אל-ל וכו'. [ש"ש (פ"ב אות מ"ג) ולוח אר"י]. ומותר לשתות בעצמו וא"צ ליתן ליתן. [מ"ב (סי' ג)]. ובלוח אר"י כתב שאם יש קטן עדיף שהוא יטעם]. ומי"מ בתפלה א"צ להבדיל כיון שהבדיל מאתמול ואפי' שכת' אתמול להבדיל בתפלה ג"כ א"צ עתה להבדיל. [מ"ב (שם)].

טעם ללא הבדלה

חל ת"ב במוצ"ש ושכח להזכיר "אתה חוננתנו" בתפלת ערבית, ובמוצאי הצום שכת' ואכל קודם הבדלה, יש להסתפק אם חוזר ומתפלל ערבית. [הגרש"א זצ"ל (פ"ט"ו אות ג)]. ועל כן נראה וי"א לחזור ולהתפלל ויתנת שאם אינו מחויב לתפלת נדב. [מ"ב (סי' ק"ב)].

אכילת בשר ושאהר ליום א' מותר לאכול בשר ולשתות לוי ביום ב' (אפי' לפני חצות), אם חל ת"ב בשבת ונדחה ליום א', ומותר לאכול בשר ולשתות לוי ביום ב' (אפי' לפני חצות), אבל בלילה, לפי מנהג בני אשכנז, אסור מפני אבילות של יום. [רמ"א (סי' תקנ"ח)]. ומי"מ דוקא בשר ויין אסורים (פרט ליון של הבדלה) אבל תספורת מותרת אף מהלילה. [מ"ב (סי' ד)]. וה"ה רחיצה וכיבוס. [משמעות הפוסקים הנ"ל. וכן דעת הגרש"א זצ"ל (שם אות ז) דלא כלוח אר"י שכת' שנהגים איסור בדברים אלו]. ומנהג בני ספרד להתיר אף אכילת בשר ושתיית יין. [כח"ח (סי' תקנ"א אות ק) וסי' תקנ"ח אות יט].

ברכת מנין ג' אחר הבדלה

אם עשה הבדלה במוצאי תב"א, ודעתו לילך ולסעוד סעודת פת, אין לו לברך מעין שלש, וברכת המזון תפסור היין (אולם בהבדלה במוצ"ש, במשך השנה יש לברך מעין ג', ואם לא בירך קודם הסעודה לא מברך אחר כך, כמבואר במ"ב סי' רצ"ט ס"ק כ"ט). [הגרש"א זצ"ל (שם יוסף ח"ג סי' קנ"ד)].

קידוש לבנה

טעמיה לפני קידוש הלבנה

לפני שמקדש הלבנה צריך לטעום ממאכל. ואם בידו לקדש הלבנה בצבור יכול לקדש עמהם אף שלא טעם משום ברוב עם עם הדרת מלך. [מ"ב (סי' תכ"ו ס"ק א) ושע"י (אות ט)].

לבישת נעלים

במוצאי ת"ב צריך ליהדר שלא לקדש בלי מנעלים. [מ"ב (סי' תכ"ו ס"ק א)]. וגם ההולכים בנעלי גומי וכדו' עליהם החליף נעלים קודם קידוש לבנה, ולא רק הנוהגים ללכת יחף. [הגרש"א זצ"ל (שם יוסף ח"ג סי' קנ"ד)].

שירת טובים מאורות

י"א שמי שנהג לקדש הלבנה אחרי ת"ב יכולים לשיר הפזמון "טובים מאורות". בפרט במוצאי ת"ב נדחה. [נע"י ש' מש"כ בהלכות מצויות לתעניות – גליון רכ"ו].

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מבמעמ"ם שמעתא עמיקתא שליטא בקול הלשון - טל. 6761 י"ש להקיש 3-1 שלווח 65

052-767-0503

© שמעתא עמיקתא - להפצת הגליון כמקום מגוריהם או לימודם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: AMIKTA571@GMAIL.COM

